

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Kyrönjoen erityissuojelusta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksen tarkoituksena on suojella Kyrönjoen vielä rakentamaton osa voimalaitosrakentamiselta. Esitys täydentäisi siten koskiensuojelulakia, jolla on jo suojeltu yhteensä 53 arvokasta vesistöä ja vesistön osaa maassamme.

Lakiehdotuksen mukaan uuden voimalaitoksen rakentaminen Kyrönjoen keski- ja alaosaan olisi kielletty. Vesivoiman omistajalle tai käyttöoikeuden haltijalle maksettavien korvausten perusteet olisivat samat kuin koskiensuojelu-

laissa. Valtion varoista suoritettaisiin siten vesivoiman luonnonmukaisen nimellistehon perusteella laskettu käyvän hinnan mukainen täysi korvaus sekä korvattaisiin mahdolliset suunnittelukustannukset. Lailla turvattaisiin myös Kyrönjoen tulvasuojelun loppuunsaattaminen voimalaitosten rakentamiskiellosta huolimatta.

Laki on tarkoitettu tulemaan voimaan mahdollisimman pian sen tultua hyväksytyksi.

YLEISPERUSTELUT

1. Esityksen yhteiskunnallinen merkitys

Kyrönjoki valuma-alueineen ja merellisine vaikutusalueineen on tärkeä luonnontaloudellinen kokonaisuus, jolla on paljon luonnon moninaiskäyttöarvoja. Itse joki virtaa kulttuurimaisemassa peltolakeuksien lomitse. Jokivarren vanha asutus ja jokiluonto pienehköine koskineen ovat arvokas maisemakokonaisuus.

Alkuperäisen luonnon suojelun kannalta arvokkain alue on joen suisto ja sen edustan merenlahdet Vassorfjärden, Österfjärden ja Söderfjärden. Ne sisältyvät 3 päivänä kesäkuuta 1982 tehdyn valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaiseen lintuvesien suojeluohjelmaan. Joen eliöstöön kuuluvat vaelluskalat taimen ja vaellussiika. Siltä osin kuin nämä yhä jokeen nousevat kannat ovat alkuperäisiä, niitä voidaan pitää uhanalaisina lajeina.

Joen veden laatua ovat huonontaneet asu-
majätevedet, maa- ja metsätalouden hajakuor-

mitus sekä alueen sulfidisavimailta tulevien vesien happamoittava vaikutus. Viime vuosina asumajätevesien puhdistuminen on parantanut veden laatua, mutta happamuus aiheuttaa edelleen ajoittaisia ongelmia.

Veden laadun osittaisen paranemisen myötä ovat vaelluskalojen olot Kyrönjoessa jonkin verran parantuneet. Taimenen ja siian on todettu säännöllisesti nousevan jokeen kutemaan. Joen uoma on esteetön kalan kululle runsaan veden aikana yli 100 kilometrin matkalla. Erityistä merkitystä kalastolle ja kalataloudelle on Kyrönjoen suun merialueella. Se on Merenkurkun merialueen tärkein kalojen poikastuotantoalue. Rannikolla kalastus on tärkeä ammatti ja sivutulojen lähde.

Kyrönjoki on Vaasan kaupungin tärkein käyttöveden lähde eikä kaupungilla ole lähi-vuosina muita käyttökelpoisia vedenhankinta-vaihtoehtoja.

Vesihallitus ja Jyllinkosken Sähkö Oy ovat hakenneet vesioikeuden lupaa Kyrönjoen ylä-

osan vesistötöihin. Niihin kuuluvat muun muassa padon ja tulvavallien rakentaminen Kylänpääkoskeen ja sen yläpuoliselle joki-alueelle, voimalaitosten rakentaminen Kylänpääkoskeen ja Kirkonkoskeen sekä säännöstelypadon rakentaminen Köykäkoskeen. Vesistötyön toteuttamisesta on valtioneuvoston päätöksellä tehty yhteistyösopimus vesihallituksen ja Jyllinkosken Sähkö Oy:n välillä. Hankkeita käsitellään parhaillaan vesilain mukaisessa katselmustoimituksessa.

Suunniteltujen voimalaitosten rakentaminen ja sitä seuraava vuorokausisäännöstely huonontaisi Kyrönjoen vesistön tilaa ja aiheuttaisi peruuttamattomia muutoksia vesiluonnossa ja sen toiminnassa. Virtaamien ja vedenpinnan korkeuden vaihtelut lyhyin väliajoin syövyttäisivät jokiuomaa ja aiheuttaisivat rantojen sortumista. Voimalaitosrakentamisesta johtuva vuorokausisäännöstely vähentäisi todennäköisesti joen ja rannikkoalueen kalakantoja ja vaikeuttaisi näin kalastusta etenkin Mustasaaren ja Maksamaan kunnissa. Vuorokausisäännöstely aiheuttaisi myös jään paksuuntumista ja siten jääpatotulvien pahenemista. Lisäksi voimalaitosten rakentaminen tuhoaisi kulttuuriarvoja muuttamalla peruuttamattomasti erityisesti Ylistaron kirkonkylän maisemaa.

Kyrönjoen rakentamattomalla vesivoimalla ei ole maamme energiahuollon kannalta merkitystä. Selvitysten mukaan Kylänpääkosken ja Kirkonkosken voimalaitosten rakentamisen liiketaloudellinen kannattavuuskin on kyseenalainen sähkön hinnan todennäköisen kehityksen valossa. Kyrönjoen rakentamattomiin koskiin liittyy niin merkittäviä luonnon- ja kulttuuriarvoja, että näiden arvojen säilyttäminen tulee asettaa voimalaitosten rakentamisen edelle.

2. Uudistusehdotus

Kyrönjoen vielä rakentamattomien koskien suojelemiseksi ehdotetaan säädettäväksi erillislaki, laki Kyrönjoen erityissuojelusta. Lain nimi vastaisi Ounasjoen koskien suojelusta säädettyä lakia (laki Ounasjoen erityissuojelusta, 703/83).

Kyrönjoen koskien suojelusta voitaisiin säätää myös muuttamalla koskiensuojelulakia. Kyrönjoen vesistö poikkeaa kuitenkin koskien suojelulailla suojelluista muista vesistöistä siinä, että joen voimalaitosrakentamisesta on teh-

ty valtion ja yksityisen voimayhtiön välinen sopimus. Vesihallitus ja Jyllinkosken Sähkö Oy ovat nimittäin 1970-luvulla tehneet sopimuksen Kyrönjoen yläosan vesistötyöstä ja Kirkonkosken ja Kylänpääkosken voimalaitosten rakentamisesta. Yhtiö on sopimuksen mukaan muun muassa sitoutunut hoitamaan Kyrönjoen tulvasuojelun edellyttämien pumppaamoiden valvonnan ja toimittamaan korvaukselta pumppaamoilla tarvittavan sähköenergian. Voimalaitosten rakentamisen kieltävä laki aiheuttaisi sopimuksen purkautumisen tältä osin. Tulvasuojelua varten perustetuille järjestely-yhtiöille tästä aiheutuvien taloudellisten edunmenetysten välttämiseksi ehdotetaan säädettäväksi, että valtio ottaa vastatakseen tulvasuojelun edellyttämien pumppaamoiden hoidosta ja valvonnasta sekä tarvittavan sähköenergian hankinnasta. Tämän Kyrönjoen suojelun erityispiirteen takia on asianmukaisinta säätää suojelusta erillislailla.

Lakiehdotuksen tarkoituksena on estää uusien voimalaitosten rakentaminen Kyrönjoen keski- ja alaosaan. Sen sijaan laki ei estäisi tulvasuojelun toteuttamista alueella. Voimalaitosten rakentamisen estymisestä huolimatta Kyrönjoen tulva-alueet suojeltaisiin tulvilta. Tästä otettaisiin nimenomainen maininta lakiin. Lakiehdotuksen hyväksyminen merkitsisi sitä, että vanhaa tulvasuojelusuunnitelmaa tarkistettaisiin siltä osin kuin Kylänpääkosken ja Kirkonkosken voimalaitosten jättäminen pois suunnitelmasta sitä edellyttää.

Virtaavien vesien suojelussa on syytä noudattaa mahdollisimman yhdenmukaisia korvauserusteita ja -menettelyä. Siksi vesivoiman omistajalle tai käyttöoikeuden haltijalle maksettavien korvausten perusteet ja korvausmenettely olisivat lakiehdotuksen mukaan samat kuin koskiensuojelulaissa (35/87).

3. Asian valmistelu

Kysymys Kyrönjoen suojelusta oli esillä jo koskiensuojelulakia valmisteltaessa. Hallituksen esitykseen koskiensuojelulaiksi Kyrönjokea ei kuitenkaan sisällytetty, koska vesihallituksen ja Jyllinkosken Sähkö Oy:n välisellä sopimuksella oli sovittu jokea koskevista vesistöistä ja voimalaitosten rakentamisesta ja tilanne siten oli oikeudelliselta kannalta erilainen kuin muissa suojeltavissa vesistöissä. Hallituksen esityksestä antamassaan mietinnössä laki- ja

talousvaliokunta piti kuitenkin tärkeänä, että hallitus selvittää, miten Kyrönjoki voidaan suojella. Valiokunta piti lisäksi tärkeänä, että ympäristön suojelua tehostetaan Kyrönjoen alueella ja että veden laatua tarkoin seurataan sekä tarvittaessa ryhdytään kiireellisesti asian vaatimiin toimiin.

Ympäristöministeriö asetti 3.6.1987 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää, millä oikeudellisilla, taloudellisilla ja hallinnollisilla edellytyksillä Kyrönjoen yläosan tulvasuojelu voitaisiin toteuttaa ilman Kylänpään ja Kirkonkosken voimalaitosten rakentamista. Työryhmä teetti Vaasan vesi- ja ympäristöpiirillä selvityksen Kyrönjoen yläosan voimalaitoksestoman tulvasuojelun vaihtoehdoksi ja Ekono Oy:llä arvion Kylänpäänkosken ja Kirkonkosken vesivoiman arvosta. Työryhmä esitti muistiossaan 31.1.1988 Kyrönjoen koskien suojelun ja voimalaitoksestoman tulvasuojelun toteuttamisesta eri vaihtoehtoja, joista yksi oli suojelun toteuttaminen lainsäädäntötoimin. Työryhmä ei pitänyt suositeltavana odottaa asian vesioikeuskäsittelyn päättymistä.

Hallituksen esitys perustuu aikaisempiin ehdotuksiin ja selvityksiin sekä niistä saatuihin lausuntoihin. Tästä esityksestä annetuissa lausunnoissa on esitetty lakiehdotuksesta sekä myönteisiä että kielteisiä käsityksiä.

4. Esityksen taloudelliset vaikutukset

Jos Kylänpäänkosken ja Kirkonkosken voimalaitosten rakentaminen estyy, tulee tulva-

suojelu valtiolle arviolta 5,1 miljoonaa markkaa kalliimmaksi. Tähän arvioon sisältyvät myös pumppaamoiden valvonta- ja sähkökustannukset, joista valtio lakiehdotuksen mukaan ottaisi vastatakseen. Tulvasuojeluhyöty jäisi voimalaitoksestomassa vaihtoehdossa noin miljoona markkaa pienemmäksi. Valtion kustannuksia vähentävänä tekijänä olisi toisaalta otettava huomioon valtiolta mahdollisesti säästytävät ennalta arvaamattomien vahinkojen, haittojen ja edunmenetysten korvaukset, joista valtio on Jyllinkosken Sähkö Oy:n kanssa tehdyn yhteistyösopimuksen mukaan vastuussa.

Kyrönjoen koskien suojelusta maksettava koskiensuojelulain perusteiden mukainen korvaus olisi arviolta 4,5—5,5 miljoonaa markkaa. Vesivoiman käyvän hinnan arviointiperusteet ovat tällöin samat, joita on käytetty määrittäessä koskiensuojelulain mukaisia korvauksia muiden Pohjanmaan jokien vesivoimasta. Suunnittelukustannusten määrää ei voida arvioida.

Kylänpäänkosken ja Kirkonkosken vesivoiman arvosta on teetetty selvitys käyttäen voimalaitosten pitoaikana 50 vuotta. Voimalaitosten rakentamista ei voida sähkönhinnan todennäköisen kehityksen valossa pitää erityisen kannattavana käytettävästä korkokannasta riippumatta. Kuuden prosentin korkokannalla hanke olisi jopa tappiollinen.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotuksen perustelut

1 §. Kyrönjoen ympäristöarvoja on selostettu edellä yleisperusteluissa. Suojeltava alue käsittäisi Kyrönjoen keski- ja alaosan Hanhikosken alapuolella Isonkyrön, Mustasaaren, Vähäkyrön ja Ylistaron kunnissa. Alueella on kaikkiaan 18 koskea, joista huomattavimmat ovat Kylänpäänkoski, Kirkonkoski, Hiirikoski ja Voitilankoski.

Suojeltavan alueen koskien keskivirtaama on yli 30 m³/s ja putouskorkeus yhteensä 35 m. Niiden yhteenlaskettu luonnonmukainen nimellisteho on noin 10 MW.

Asiallisesti kysymyksessä on samanlainen koskien suojelu uuden voimalaitoksen rakentamiselta kuin koskiensuojelulaissa. Tulkinta, mitä uuden voimalaitoksen rakentamisella tarkoitetaan, on sama kuin koskiensuojelulain 1 §:ssä.

2 ja 3 §. Pykälissä ehdotetaan säädettäväksi korvauksista vesivoiman omistajalle tai käyttöoikeuden haltijalle koskien rakentamista jättämisestä. Käytännössä korvaukset maksettaisiin lähinnä Jyllinkosken Sähkö Oy:lle, joka ei voisi käyttää hyväksi omistamaansa tai hallitsemaansa Kyrönjoen vesivoimaa.

Korvaukset määräytyisivät samoin perustein kuin koskiensuojelulaissa. Korvaukseksi olisi siten määrättävä vesivoiman luonnonmukaisen nimellistehon perusteella lasketun käyvän hinnan mukainen täysi korvaus (2 §). Lisäksi korvattaisiin kustannukset, jotka ovat aiheutuneet vesivoiman käyttöön ottamiseksi tarpeellisista suunnittelu- ja muista erityisistä toimenpiteistä (3 §). Suunnittelukustannusten korvaamisen edellytyksenä olisi, että vesilain mukainen lupahakemus voimalaitoksen rakentamiseen on ennen lain voimaantuloa pantu vireille vesituomioistuimessa.

4 §. Vesihallituksen Suomen valtion edustajana ja Jyllinkosken Sähkö Oy:n tekemän yhteistyösopimuksen mukaan Jyllinkosken Sähkö Oy on sitoutunut hoitamaan vesihallituksen rakentamien Kyrönjoen yläosan vesistötyöhön kuuluvien pumppaamoiden valvonnan ja toimittamaan korvauksetta pumppaamoissa tarvittavan sähköenergian. Asiasta on maininta 8.3.1974 tehdyn yhteistyösopimuksen 8 kohdassa sellaisena kuin se on muutettuna 17.2.1978 tehdystä muutossopimuksessa.

Laki Kyrönjoen erityissuojelusta aiheuttaa yhteistyösopimuksen purkautumisen. Tällöin jäisi avoimeksi, kuka vastaisi pumppaamoiden käytöstä ja hoidosta sekä niiden tarvitseman sähköenergian hankinnasta. Tässä tilanteessa voidaan pitää kohtuuttomana, että nämä tehtävät jäisivät paikallisten järjestely-yhtiöiden vastuulle ja kustannettavaksi. Tämän vuoksi ehdotetaan laissa säädettäväksi, että valtio vastaa Kyrönjoen yläosan tulvasuojelun edellyttämien pumppaamoiden hoidosta, valvonnasta sekä pumppaamoiden tarvitseman sähköenergian hankinnasta.

Selvyyden vuoksi ehdotetaan lakiin otettavaksi myös nimenomainen maininta alueen tulvasuojelun loppuunsaattamisesta.

5 §. Korvauksista määrättäisiin lunastuslaisa säädettyä menettelyä noudattaen. Vesivoiman omistajan tai käyttöoikeuden haltijan olisi lunastuslain 97 §:stä ilmenevin tavoin haettava määräystä korvaustoimituksen pitämiseen. Hakijalle ei kuitenkaan koituisi kustannuksia oikeutensa valvomisesta toimituksessa, sillä lu-

nastuslain 82 §:ssä säädettyt kustannukset olisi määrättävä valtion maksettavaksi. Vastaava säännös on myös koskiensuojelulaissa.

6 §. Lainkohta sisältää voimaantulosäännöksen. Jotta korvausvaatimusten käsittelyn alkaminen ei kohtuuttomasti lykkääntyisi, ehdotetaan korvaustoimituksen hakemiselle säädettäväksi kolmen vuoden määräaika lain voimaantulosta. Määräaika on lyhyempi kuin koskiensuojelulaissa, jossa se on viisi vuotta.

Lain voimaantullessa purkautuisi vesihallituksen ja Jyllinkosken Sähkö Oy:n Kyrönjokea koskeva yhteistyösopimus siltä osin kuin se olisi lain kanssa ristiriidassa. Sopimuksen purkautuminen ei perustaisi yhtiölle muuta oikeutta korvaukseen, kuin mikä sillä on lakiehdotuksen 2 ja 3 §:n mukaan.

2. Voimaantulo

Laki on tarkoitus saattaa voimaan mahdollisimman pian sen jälkeen, kun eduskunta on sen hyväksynyt.

3. Säättämisjärjestys

Perustuslakivaliokunta on koskiensuojelulaista antamassaan lausunnossa (PeVL n:o 8/1986 vp.) todennut, ettei koskiensuojelulain tarkoittamien vesistöjen tai vesistön osien osalta ole olemassa vesilain mukaisesta voimalaitosrakentamisesta sellaisia sopimuksia, joihin laki puuttuisi taannehtivasti. Siksi laki voitiin valiokunnan mielestä tältä kannalta arvioituna säätää tavallisena lakina.

Suomen valtion ja Jyllinkosken Sähkö Oy:n välillä on tehty muun muassa voimalaitosten rakentamista koskeva yhteistyösopimus, josta edellä jo on mainittu. Sopimuksella on järjestetty sopimuspuolten yhteistoimintaa ja työnjakoa rakentamisessa sillä edellytyksellä, että vesioikeudellinen lupa tulee myönnettyksi kuhunkin hankkeeseen. Laki Kyrönjoen erityissuojelusta estäisi luvan saamisen yhteistyösopimuksessa mainittujen Kylänpäänkosken ja Kirkonkosken voimalaitosten rakentamiseen.

Laki Kyrönjoen erityissuojelusta merkitsisi siten mainitun yhteistyösopimuksen purkautumista siltä osin, mikä koskee Kylänpäänkosken ja Kirkonkosken voimalaitosten rakentamista. Tämä on nimenomaan todettu lakiehdotuksen 6 §:n 3 momentissa, jossa myös ehdotetaan

säädettäväksi osittaisesta purkautumisesta aiheutuvasta korvauksesta vain viittaamalla lakiehdotuksen 2 ja 3 §:n perusteella jo määräytyvään korvaukseen. Näiden järjestelyjen vuoksi ja koska hallitusmuodon 6 §:n vakiintuneen tulkinnan mukaan olemassa oleviin yksityisoikeudellisiin, varallisuus oikeudellisiin oi-

keussuhteisiin voidaan tavallisesti puuttua vain perustuslain säätämisyjärjestyksessä, lakiehdotus ehdotetaan käsiteltäväksi valtiopäiväjärjestyksen 67 §:n mukaisessa järjestyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Laki

Kyrönjoen erityissuojelusta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti, joka on tehty valtiopäiväjärjestyksen 67 §:ssä säädetyllä tavalla, säädetään:

1 §

Sen lisäksi, mitä koskiensuojelulaissa (35/87) on säädetty, uuden voimalaitoksen rakentamiseen ei saa myöntää vesilaissa (264/61) tarkoitettua lupaa Kyrönjoen keski- ja alaosassa Hanhikosken alapuolella Isonkyrön, Mustasaaren, Vähäncyron ja Ylistaron kunnissa.

2 §

Vesivoiman omistajalle tai käyttöoikeuden haltijalle, joka sen johdosta, mitä 1 §:ssä on säädetty, ei voi käyttää hyväksi omistamaansa tai hallitsemaansa vesivoimaa, suoritetaan omistajan tai käyttöoikeuden haltijan niin vaatiessa valtion varoista korvaus. Korvaukseksi on määrättävä vesivoiman luonnonmukaisen nimellistehon perusteella lasketun käyvän hinnan mukainen täysi korvaus.

3 §

Jos vesivoiman omistajalle tai käyttöoikeuden haltijalle on aiheutunut vesivoiman käyttöönottamiseksi tarpeellisista suunnittelu- ja muista erityisistä toimenpiteistä sellaisia kustannuksia, jotka ovat koskeneet 1 §:n nojalla kiellettyä voimalaitoksen rakentamista, kustannukset korvataan valtion varoista, jos vesivoiman omistaja tai käyttöoikeuden haltija sitä vaatii.

Edellytyksenä korvauksen saamiselle on, että voimalaitoksen rakentamista koskeva lupahakemus, johon on liitetty voimalaitoksen rakentamista tarkoittava suunnitelma, on pantu viereille ennen tämän lain voimaantuloa.

4 §

Valtio huolehtii Kyrönjoen yläosan tulvasuojelun loppuunsaattamisesta sekä vastaa tulvasuojelun edellyttämien pumppaamoiden hoidosta ja valvonnasta sekä niiden tarvitseman sähköenergian hankinnasta.

5 §

Edellä 2 ja 3 §:ssä tarkoitettut korvaukset määrätään siinä järjestyksessä kuin kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta annetussa laissa (603/77) on säädetty. Mainitun lain 82 §:ssä säädetyt kustannukset on määrättävä valtion maksettavaksi. Menettelystä on lisäksi soveltuvin osin voimassa, mitä mainitun lain 97 §:ssä on säädetty.

6 §

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 199 .

Määräystä tässä laissa tarkoitettuun korvaustoimitukseen on haettava kolmen vuoden kuluessa tämän lain voimaantulosta.

Tämän lain voimaantullessa purkautuu vesihallituksen Suomen valtion edustajana ja Jyl-linkosken Sähkö Oy:n maaliskuun 8 päivänä 1974 tekemä sopimus siihen myöhemmin teh-

tyine muutoksineen siltä osin kuin sopimus muutoksineen on tämän lain kanssa ristiriidassa. Korvauksesta on voimassa, mitä lain 2 ja 3 §:ssä on säädetty.

Helsingissä 2 päivänä huhtikuuta 1990

Tasavallan Presidentti
MAUNO KOIVISTO

Ympäristöministeri *Kaj Bärlund*